

**İslâm Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Cana Karşı İşledikleri
Suçlarda Cezai Sorumlulukları**

Dr. Üzeyir KÖSE *

Özet

Bu çalışmada akıl hastalığının kısas ve diyete etkisi ele alınmıştır. Öncelikle akıl hastalığı ve çeşitleri açıklanmıştır. Daha sonra akıl hastalarının tek başlarına ve mükelleflerle birlikte yaralama ve öldürme fiillerinde cezaî sorumlulukları üzerinde durulmuştur. Son olarak da mahkeme kararından önce meydana gelen akıl hastalığı ile mahkeme kararından sonra meydana gelen akıl hastalığının cezai sorumluluğa etkisi incelenmiştir. Çalışmada sünnî mezheplerin yanında zaman zaman Caferîlerin görüşlerine de temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıl hastası, akıl hastalığı, cezai sorumluluk, adam öldürme, kısas, diyet.

**Criminal Responsibility Of Mental Patients In Crimes Against
Human Life According To The Islamic Penal Law**

Abstract

In this study, it was analyzed the effect of mental illnesses on qisas (equal retaliation) and diyaa (blood money and ransom). Firstly, mental illness and its kinds were defined. After, criminal responsibility of mental patients were studied, both on themselves and with their responsibles, in acts of bodily injuring and homicide. Lastly it was studied how the emergence of mental illnesses before and after court decisions has an effect on criminal responsibility. In the study, views of Jafari School were touched upon in addition to Sunni views.

Keywords: Mental patient, mental illnesses, criminal responsibility, homicide, qisas, diyaa.

---

* Milli Eğitim Bakanlığı

Giriş

Kişinin söz ve fiillerinin hukuki bir netice doğurabilmesi öncelikle onun hukuk nazarında muhatap kabul edilmesine bağlıdır. Bu muhatap kabul edilmenin esasını ise kişiye hukuki muamelede bulunma ve muamelelerinin sonucunu kabullenme hak ve sorumluluğu veren ehliyet teşkil etmektedir.¹ Ehliyet, fıkıh usûlü açısından kişinin şer'i hükümle olan bağıını; fûru' açısından ise dini veya hukuki hükmün doğmasının ya da hükmün geçerliliğinin ön şartını ifade etmektedir. Bu yüzden ehliyet hem usûl ilminin hem de fûru' ilminin konuları arasında yer almaktadır.² Fıkıh kaynaklarında ibadetlerden başlamak üzere hemen hemen her konu içerisinde ehliyetin tür ve devrelerine, ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran sebeplere yer verilmektedir. Fıkıhın fûru'una ait kaynaklardaki bu temas, bir bakıma usuldeki ehliyetle ilgili kuralların ve metodolojik yaklaşımın pratiğe yansımaları olarak kabul edilebilir.³

Kur'an'da göklerin ve yerin yüklenmekten çekindiği emaneti insanın yüklendiği belirtilerek⁴ onun ehliyet ve sorumluluk taşıdığına vurgu yapılmıştır. Bu sorumluluğu yüklenmenin ve şer'i hitaba muhatap kabul edilmenin en önemli şartlarından birisi ise anlama, düşünme ve ona göre davranma kabiliyeti olan akıldır.⁵ Zira teklif ehliyet üzerine, ehliyet de akıl üzerine bina edilmiştir.⁶ Hz. Peygamber'in "Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır. Akıllanuncaya kadar akıl hastasından, uyanuncaya kadar uyuyandan ve ergenlik

¹ Âmidî, Seyfüddin Ali b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Tahkik: Abdurrezâk el-Affî, Dâru's-Sumâyî, Riyad, 2003, I, 201.

² Koçak, Zeki, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları", *Diyanet İlmî Dergî*, 2003, Cilt: 39, Sayı: 4, 38; Menekşe, Ömer, "İslâm Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2016, Sayı: 27, 148.

³ Bardakoğlu, Ali, "Ehliyet", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 534.

⁴ Ahzâb, 33/72.

⁵ Âmidî, IV, 201; Hallâf, Abdulvahhâb, Tarihsiz, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, Mektebetü'l-Da'veti'l-İslâmiyye, Kahire, Tarihsiz, 134; Zuhaylî, Vehbe, *Usûlü'l-Fıkhü'l-İslâmî*, Dârü'l-Fıkr, Birinci Baskı, Dimeşk, 1986, I, 158; Apaydın, H. Yunus, 2016, *İslam Hukuk Usulü*, Kimlik Yayınları, İkinci Baskı, Kayseri, 2016, 173.

⁶ Zuhaylî, *Usûlü'l-Fıkh*, I, 162; Koçak, 38

çağına gelinceye kadar çocuktan.”⁷ şeklindeki hadisinden de bu husus açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İslâm hukukunda akli melekeleri yeterince gelişmemiş çocuklar ile akıl hastaları (deliler) tamamen sorumsuz olmayıp özellikle cana ve mala karşı haksız fiillerinden dolayı maddi olarak sorumlu kabul edilmişlerdir.⁸ Bu sorumluluğun sınırı ise mezheplere göre farklılık arz etmektedir. Bu çalışmada İslâm hukukunda “mecnun” olarak isimlendirilen akıl hastalarının müessir fiil ve adam öldürme suçlarında sorumluluklarının sınırı İslâm ceza hukuku açısından incelenmeye çalışılacaktır. Ehliyet ve ehliyet arızaları üzerine yeterince akademik çalışma olduğu düşünüldüğünden bu hususlar çalışmanın dışında bırakılmıştır.

1. Akıl Hastalığı (Cünûn)

Bireyde sıkıntı duygusu yaratan ve zihinsel işlevlerin önemli bir bölümünde bozukluğa sebep olan psikolojik ve psikofizik belirtiler bütünü⁹ şeklinde tanımlanan akıl hastalığı, İslâm hukuk literatüründe “cünûn” tabiri ile ifade edilmektedir.¹⁰ Cünûn ise sözlükte “örtmek, örtünmek, gizlemek, gizlenmek; aklını kaybetmek” anlamlarında kullanılmaktadır.¹¹ İslâm hukuk terimi olarak cünun “söz ve fiillerin nâdir haller dışında normal cereyan etmesini engelleyen akıl bozukluğu”¹², “vücut yapısında bir zayıflık veya diğer azalarında bir

⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İkinci Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Hudûd 22; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü's-Sünen*, Tahkik: Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, İkinci Baskı, Beyrut, 2004, Hudûd 17.

⁸ Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkh, Dârü'l-Fikri'l-Arabî*, Kahire, 1958, 328-329, 340; *Mevsûatü'l-Fıkhıyye, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye*, İkinci Baskı, Kuveyt, 1989, XVI, 102.

⁹ Yıldız, Selvi, “Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Akıl Hastalarının Yargılanması”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2002, Sayı: 4, 145; Menekşe, 153.

¹⁰ Nemle, Abdülkerim b. Ali b. Muhammed, *el-Mühezzeb fî Usûli'l-Fıkhî'l-Mukâran*, Mektebetü'r-Rüşd, Birinci Baskı, Riyad, 1999, I, 332.

¹¹ İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemâlidîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt, 2010, XVI, 244.

¹² Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1985, 82-83; Zuhaylî, *Usûlü'l-Fıkh*, I, 169; Zeydân, Abdülkerim, *el-Veciz fî Usûli'l-Fıkh*, Müessesetü Kurtuba, Beyrut, 1987, 102; Dönmez, İbrahim Kâfi, “Cünûn”, *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, 125.

bozukluk bulunmaksızın, aklın neticelerini ortadan kaldıran ve insanı aklın gereğine ters fiillere sevk eden mana”¹³, “aklın bütünüyle yitirilmesi, bozulması veya zaafa uğraması”¹⁴ vb. şekillerde tanımlanmaktadır. Kelime “cünun” şekliyle Kur’an’da geçmemekle birlikte aynı kökten gelen “cinnat” kelimesinin akıl hastalığı anlamında¹⁵ ve “mecnun” kelimesinin de özellikle tevhid inancına yapılan davetten rahatsız olanların peygamberlere yönelttikleri iftiralarla söz edilirken kullanıldığı görülmektedir.¹⁶ Hadislerde ise “mecnun” kelimesi akıl hastalarını ifade etmek üzere fıkhîteki anlamıyla kullanılmaktadır.¹⁷

Fıkhî sonuçları bakımından zihinsel bir rahatsızlığın akıl hastalığı (cünun) kapsamında değerlendirilebilmesi için bu rahatsızlığın kişiyi temyiz kudretinden yoksun bırakacak nitelikte olması şarttır. Dolayısıyla fıkhîta akıl hastalığı (cünun) denilince niteliği veya etkileri gereği temyiz kudretini ortadan kaldıran rahatsızlık anlaşılmaktadır. Ancak bazı zihinsel rahatsızlıklar da vardır ki zaman zaman gelen nöbetler neticesinde temyiz kudretini ortadan kaldırmakta, diğer zamanlarda ise kişinin zihinsel faaliyetleri normal seyrinde devam etmektedir.¹⁸ Zihinsel rahatsızlıkların sürekli olup olmamasını veya buluştan önce veya sonra ortaya çıkmasını dikkate alan İslâm hukukçuları bunların her birinin durumuna göre hükümler belirlemişlerdir. Bunları kısaca şu şekilde açıklayabiliriz.

2. Akıl Hastalığının Çeşitleri

İslâm hukukunda akıl hastalığı (cünun) bulûğ çağı öncesinde

¹³ Abdulazîz Buhârî, Alâeddin b. Ahmed, *Keşfü'l-Esrâr an Usûli Fıhri'l-İslâm el-Pezdevî*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, IV, 371.

¹⁴ Üdeh, Abdulkâdir *et-Teşrü'u'l-Cinâiyyi'l-İslâmî Mukâranen bi'l-Kanûni'l-Vad'i*, Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz, I, 585.

¹⁵ A'raf, 7/184; Mü'minün, 23/25; Sebe', 34/8, 46.

¹⁶ Hicr, 15/6; Şuarâ, 26/27; Sâffât, 37/36; Duhân, 44/14; Zâriyât, 51/39, 52; Tûr, 52/29; Kamer, 54/9; Kalem, 68/2, 51; Tekvîr, 81/22.

¹⁷ Buhârî, Hudûd 22; Ebû Dâvûd, Hudûd 17.

¹⁸ Ebû Zehra, Muhammed, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhî'l-İslâmî (el-Cerîme)*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1998, 327-328; Menekşe, 153.

mevcut olup olmaması açısından ikiye ayrılmaktadır. Kişinin akıl hastası olarak buluş çağına ulaşma haline “cünun-ı aslî”; akıllı olarak buluş çağına eriştikten sonra akıl hastalığına yakalanması durumuna ise “cünun-ı ârizî” denilmektedir.¹⁹ Akıl hastalığının bu açıdan yapılan ayrımı ceza hukuku açısından farklı bir netice ortaya çıkarmadığından konumuz dışındadır. Akıl hastalığının ikinci bir ayrımında ise hastalığın devam etme süresi esas alınmıştır. Uzun süreli devam eden akıl hastalığı için “cünun-ı mutbik”, bu durumdaki hastaya “mecnun-ı mutbak aleyh” veya “mecnun-ı mutbak”; kısa süreli akıl hastalığına ise “cünun-ı gayri mutbik” ve bu durumdaki hastaya da “mecnun-ı gayr-i mutbak” denilmektedir.²⁰

2.1. Uzun Süreli Akıl Hastalığı

İslâm hukukunda kişinin temyiz kudretini tamamen ortadan kaldıran akıl hastalığına uzun süreli akıl hastalığı veya cünun-ı mutbik denilmektedir. Bu hal doğuştan olabileceği gibi kişiye sonradan da arız olmuş olabilir. Hanefiler arasında bir akıl hastalığının uzun süreli kabul edilebilmesi için hastalığın bir yıl, bir yıldan fazla, bir ay, bir gün bir gece kesintisiz devam etmesini şart koşanlar olmakla birlikte mezhepte genel kabul bu sürenin bir ay olduğu şeklindedir.²¹ Mecelle mecnun-ı mutbaki, cünunu bütün vakitleri kapsayan kimse²² şeklinde tanımlamaktadır. Ancak Mecelle şerhlerinde bu ifadenin hastalığın ömür boyu sürmesi anlamından ziyade uzun süre devam etmesi şeklinde anlaşılmasının daha isabetli olacağı ifade edilmektedir.²³ Cezâî sorumluluğu olmayan bu tür akıl hasta-

¹⁹Abdulaziz Buhârî, IV, 371-372; Zeydân, 102; Nemle, I, 332; Dönmez, *DİA*, VIII, 126.

²⁰ Abdulmun'im, Mahmûd Abdurrahmân, *Mu'cemu'l-Mustalâhât ve'l-Elfâzi'l-Fıkhıyye*, Dâru'l-Fadîle, Kâhire, Tarihsiz, I, 542; Nemle, I, 334; Dönmez, VIII, 126.

²¹ Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Sehl, *el-Mebsût*, Dârü'l-Mârifet, Beyrut, 1989, XIX, 13; İbn Abidin, Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, Tahkik: Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcüd, Şeyh Ali Muhammed Muavvid, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Özel Baskı, Riyad, 2003, X, 163; Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Mektebetü Lübnân, Birinci Baskı, Beyrut, 1996, I, 597-598; Apaydın, 180.

²² Mecelle, Madde 944.

²³ Ali Haydar, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Özel

ları kısa süreli iyileşme hallerinde de, tam ayılma ve iyileşme meydana gelmediğinden, yine cezâî açıdan sorumluluk kapsamının dışında tutulmaktadırlar.²⁴

2.2. Kısa Süreli Akıl Hastalığı

Kişinin hiçbir şeyi akledemediği ancak bu durumun sürekli olmadığı akıl hastalığı türüdür. Bu kimseler hastalık zamanlarında cezâî açıdan uzun süreli akıl hastaları ile aynı hükümlere tabidirler. Yani cünun hali devam ettiği müddetçe cezâî sorumlulukları yoktur. Tam iyileşmenin gerçekleştiği devrelerde ise hukuka aykırı fiillerinin sorumluluklarını tamamen yüklenecek bir konumda olduklarından ceza hukuku açısından da akıl sağlığı yerinde olan kimselerle aynı durumdadırlar.²⁵

2.3. Cüz'î Akıl Hastalığı

Kişinin idrak kabiliyetini aklın tüm yönlerinden kaybetmeyip bir veya birkaç yönden kaybetmesi durumunda ortaya çıkan akıl hastalığına cüz'î akıl hastalığı adı verilmektedir. Bu durumda olan hastalar bazı şeyleri idrak edebilirken bazı şeyleri idrakten yoksundurlar. Cüz'î akıl hastalığı uzun süreli olabildiği gibi kısa süreli de olabilmektedir. Yani hasta zaman zaman ağırlaşır, zaman zaman da iyileşmeye yüz tutar. Hastalığın ortadan kalktığı zamanlarda kişi hukuka aykırı fiillerinden sorumlu kabul edilir. Cüz'î akıl hastalığının sürekli olduğu durumları ifade etmek için bazı hukukçular “cünun-ı mağlûb” tabirini kullanmaktadırlar. Zira onlara göre “mecnun-ı mağlûb”, akıl hastalığı ister tam olsun isterse cüz'î olsun sürekli akıl hastası demektir.²⁶ Bazıları ise “cünun-ı mağlûb” tabirini sadece tam ve sürekli akıl hastalığını ifade etmek için kullanmaktadırlar. Ancak bu durum sadece isimlendirme farklılığından ibaret

---

Baskı, Beyrut, 2003, II, 655-656.

²⁴ Esen, Hüseyin, *İslâm'da Suç ve Ceza (İslâm Hukukunda Cezâî Sorumluluk)*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, 116.

²⁵ Ali Haydar, II, 701; Üdeh, I, 586.

²⁶ Üdeh, I, 586-587; Esen, *İslâm'da Suç ve Ceza*, 117.

olup hukuki açıdan bir önem arz etmemektedir.²⁷

3. Şahsa Karşı İşlenen Suçlarda Akıl Hastalarının Durumu

Tarih boyunca hemen hemen bütün dinler ve hukuk sistemleri canın dokunulmaz olduğunu kabul etmişlerdir.²⁸ Bununla birlikte ilk insanın çocukları arasında başlayan vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar²⁹ en ilkelinden en medenisine tüm toplumlarda devam etmektedir. Hukuk sistemleri insanların kendi türlerine karşı işledikleri bu suçları engellemek için çeşitli yaptırımlar belirlemişlerdir. Bunlar içerisinde en yaygını tarihi süreç içerisinde birçok beşerî hukuk sisteminin yanında³⁰ ilâhî kaynaklı Tevrat'ın da kabul ettiği kısastır.³¹ Cahiliye Arapları arasında da kısas cezası kabul edilmekle birlikte merkezi otoritenin olmayışından dolayı uygulamada keyfilik ve şahsi intikam duygularının hâkim olduğu görülmekteydi.³² İslâmiyet, Cahiliye Araplarının keyfî uygulamalarını kaldırarak adaleti sağlamak ve kamu vicdanını tatmin etmek için kasten adam öldürme³³ ve müessir fiillerde³⁴ kısas cezasını ve kısasın uygulanmadığı durumlarda diyet esasını getirmiştir.³⁵ Aynı şe-

²⁷ Esen, *İslâm'da Suç ve Ceza*, 117.

²⁸ Ğarayâni, Sâdik Abdurrahmân, *Müdevvenetü'l-Fıkhü'l-Mâlikî ve Edilletühü*, Müessesetü'r-Reyyân, Birinci Baskı, Beyrut, 2002, IV, 462.

²⁹ Mâide, 5/27-30.

³⁰ Seviğ, Vasfi Raşid, "Cezanın Tarihi Menşei", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1955, 12 (3-4), 32; Yaşar, Ahmet, "İslâm Ceza Hukukunun Hedef ve İlkeleri Açısından İdamı Gerektiren Suçlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, (9), 292; Dağcı, Şamil, "Kısas", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 488; Yılmaz, Reha, *Hukuk ve Devletin Medeniyetler Macerası*, Qafqaz Üniversitesi Yayınları No: 20, Bakü, 2004, 53-55; Azimli, Mehmet, *Cahiliye'yi Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 2015, 125.

³¹ Çıkış, 21/23-25; Levililer, 24/17, 19-21.

³² Ebü Zehra, Muhammed, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fıkhî'l-İslâmî (el-Ukûbe)*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, Tarihsiz, 302, 308.

³³ "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı..." (Bakara, 2/178); "Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız." (Bakara, 2/179). Ayrıca bkz. İsrâ, 17/33; Buhârî, Diyât 6; Müslim, Kasâme 25; Ebü Dâvûd, Hudûd 1.

³⁴ "Tevrat'ta onlara öyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş. Yaralar da kısastır..." (Mâide, 5/45)

³⁵ "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın kısas edilir. Ancak her kimin cezası, kardeşi (maktulün velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık taraflar hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gereken diyeti) güzellikle ödemelidir. Bu söylenenler, Rabbinizden bir hafifletme ve

kilde hata ile adam öldürmelerde de asli ceza (tazminat) olarak diyet kabul edilmiştir.³⁶

Kasten adam öldürme ve müessir fiillerde fâilin, işlediği suçun cinsinden denk bir ceza olan kısasla cezalandırılacağı noktasında mezhepler ittifak halindedirler. Bununla birlikte suçun sabit olması kısasın uygulanabilmesi için yeterli olmayıp fâilin, mağdurun, fiilin ve maktulün velisinin durumları cezada belirleyici olmaktadır.³⁷ Bu şartlardan bazıları sünnete dayandırılırken³⁸ çoğunluğu mezhep imamların içtihatlarına dayanmaktadır.³⁹ Bunlardan ilki fâilin akıllı ve bâliğ olmasıdır. Ceza ehliyetleri olmayan akıl hastalarına kısas uygulanmayacağı noktasında mezhepler arasında ittifak vardır.⁴⁰ Bunun dayanağı Hz. Peygamber'in "*Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır. Akıllanuncaya kadar akıl hastasından, uyanuncaya kadar uyuyandan ve ergenlik çağına gelinceye kadar çocuktan.*"⁴¹ hadisidir.

İslâm ceza hukukunda genel kural akıl hastalarının hukuka aykırı fiillerinden dolayı bedeni cezaya çarptırılmayacağı şeklindedir. Bununla birlikte akıl hastalarının cezai sorumlulukları suçun hastalık zamanında işlenmesi, suçun işlenmesinden sonra hastalığın kişiye ârız olması ve iyileşme halinde suçun işlenmesinden sonra

---

rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azap vardır. " (Bakara, 2/178)

³⁶ Nisâ, 4/92.

³⁷ Şartlar için bkz. Köse, Üzeyir, İslâm Ceza Hukukunda Fail ve Mağdur Olarak Çocuğun Durumu, Doktora Tezi, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı*, Kahramanmaraş, 2017, 157-164.

³⁸ Buhârî, İlim 39; Diyât 31; Ebû Dâvûd, Cihâd 147; Tirmizî, Diyât 9; İbn Mâce, Diyât 22.

³⁹ Üdeh, II, 115.

⁴⁰ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, el-Ümm, Dârü'l-Vefâ, Tahkik: Rifat Fevzi Abdülmüttalib, Birinci Baskı, 2001, VII, 12; Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerâi'*, İkinci Baskı, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1974, VII, 234; Hillî, Ebu'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. Hasan, *Şerâi'u'l-İslâm fi Mesâili'l-Helâl ve'l-Harâm*, Şebketü'l-İmâmeyni'l-Hasaneyn li't-Türâsi ve'l-Fikri'l-İslâmî, Tarihsiz, IV, 990; Derdir, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrabi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, Tahkik: Mustafa Kemâl Vasfî, Dâru'l-Maârif, Kahire, Tarihsiz, IV, 331.

⁴¹ Buhârî, Hudûd 22; Ebû Dâvûd, Hudûd 17.

kişinin yeniden akıl hastalığına maruz kalması durumlarına göre değişmektedir. Bu durumların her birinde akıl hastalarına uygulanacak bedeni veya maddi yaptırım noktasında mezhepler farklı görüşlere sahiptirler.

3.1. Suçun İşlendiği Anda Mevcut Olan Akıl Hastalığı Sebebiyle Cezaî Sorumluluk

3.1.1. Akıl Hastalarının Tek Başlarına Adam Öldürmeleri

Akıl hastalarının kısas gerektiren bir suç işlemeleri durumunda kendilerine kısas tatbik edilmeyeceği noktasında mezhepler ittifak halindedirler.⁴² Bununla birlikte akıl hastalarının medeni sorumlulukları devam ettiği müessir fiil ve adam öldürme suçlarında diyet ödeme sorumlulukları bulunmaktadır. Diyetteki sorumluluklarının miktarı ile ödenecek diyetin hafif ya da ağır olması ise akıl hastalarının fiillerinin kasıt veya hata kapsamında kabul edilmesine göre değişmektedir.⁴³

Hanefiler, Mâlikîler ve Hanbelîler akıl hastalarının kasıtlı fiillerini hata kapsamında kabul etmektedirler.⁴⁴ Onlara göre akıl has-

⁴² Kâsânî, VII, 234; Hillî, *Şerâi'u'l-İslâm*, IV, 990; Şâfiî, VII, 12; Darîr, Nüreddin Ebî Tâlib Abdurrahmân Omar b. Ebi'l-Kâsım b. Ali b. Osman, el-Vâzih fi Şerhi Muhtasari'l Hırakî, Dâru Hadr, Tahkik: Abdumelik b. Abdullah b. Dehiş, Birinci Baskı, Beyrut, 2000, IV, 246; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-Nahda, Mısır, Tarihsiz, X, 344; M. İbn Kudâme, *el-Muğni*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Abdulfettâh Muhammed el-Halvâ, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Üçüncü Baskı, Riyad, 1997a, XI, 481.

⁴³ Üdeh, I, 594-595.

⁴⁴ Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan, *Kitâbu'l-Asl*, Talik: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Âlemü'l-Kütüb, Birinci Baskı, Beyrut, 1990, IV, 442; Sahnûn, İbn Saîd et-Tenûhî, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ li'l-İmâm Malik b. Enes*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1994, IV, 630; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasaru't-Tahâvî*, Matbaatu Dâri'l-Kütübi'l-Arabî, Tahkik: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Mısır, Tarihsiz, 229; İbn Rüşd el-Hafîd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehî'd ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Altıncı Baskı, Dârü'l-Mâriife, Beyrut, 1982, II, 412; Sâmirî, Nasiruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Müstev'ib*, Tahkik: Abdumelik b. Abdullah b. Dehiş, Mektebetü'l-Esedî, İkinci Baskı, Mekke, 2003, II, 355; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kâfi*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Birinci Baskı, 1997b, V, 211-212; Darîr, IV, 246-247; Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Tahkik: Şeyh Mahmûd Ebû Dakîkah, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Tarihsiz, V, 41; İbnü'n-Neccâr, *Me'ünetü*

talarının bir fiili gerçek bir kasıtle işlemeleri mümkün değildir. Onların fiilleri ancak hataya benzer.⁴⁵ Nitekim hata ile işlenen kısas suçlarında av zannıyla bir insanı öldürmekte olduğu gibi failin zannında meydana gelen hata ve muayyen bir hedefe atılan okun bir insana isabet etmesi durumunda olduğu gibi fiilde meydana gelen hata durumları zikredilmektedir.⁴⁶ Akıl hastaları da işledikleri suçları muteber bir kasıtle değil, muhataplarının kendilerinde uyandırdığı vehimle yapmaktadırlar. Bu açıdan akıl hastalarının durumları mükelleflerin hata ile suç işlemelerine benzemektedir.⁴⁷

Akıl hastalarının kasıtlı fiillerini hata kapsamında kabul eden mezhepler görüşlerine delil olarak kılıçla adam öldüren bir mecnunun olayının Hz. Ali'ye intikal etmesi üzerine onun verdiği "Onun kastı da hatası da birdir" şeklindeki rivayeti esas alırlar.⁴⁸ Akıl hastalarının kasıtlı cinayetleri hata kapsamında kabul edildiğinde mağdura veya maktulün yakınlarına ödenecek diyet de hem hafifletilmiş olacak hem de diyeti âkile üstlenecektir.⁴⁹

Caferîler de bu noktada çoğunlukla aynı kanaati paylaşmaktadır.⁵⁰ Âkilesi olmayan akıl hastalarının cinayetinde ise diyet bey-

---

Üli'n-Nühâ Şerhu'l-Müntehâ, Tahkik: Abdulmelik b. Abdullah b. Dehiş, Beşinci Baskı, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2008, X, 234; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metri'l-İknâ'*, Tahkik: Muhammed Emin ed-Dinnâvî, Âlemü'l-Kütüb, Birinci Baskı, Beyrut, 1997, V, 449; Meydânî, Abdulğani el-Ğanîmî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Tarihsiz, III, 162.

⁴⁵ Üdeh, I, 594.

⁴⁶ Serahsî, XXVI, 66-67; Mevsilî, V, 25; Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz, *Dürrü'l-Hükkâm fi Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, Mîr Muhammed Kütüphanesi, Karaçi, Tarihsiz, II, 90; Karâfî, Şahâbuddîn Ahmed b. İdrîs, *ez-Zahîra*, Tahkik: Muhammed Bûhubza, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrut, 1994, XII, 280; Hillî, Ebu'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. Hasan, *el-Muhtasaru'n-Nâfi' fi Fikhi'l-İmâmiyye*, Dâru'l-Edvâ, Üçüncü Baskı, Beyrut, 1985, 316.

⁴⁷ Esen, *İslâm'da Suç ve Ceza*, 125.

⁴⁸ Serahsî, XXVI, 86; Mevsilî, V, 41; Mugniyye, VI, 316.

⁴⁹ Şeybânî, IV, 442; Tahâvî, 229; Meydânî, III, 162; Kayravânî, Ebî Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'-z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene min Ğayrihâ mine'l-Ümmühât min Mesâilî Mâlik ve Ashâbih*, Tahkik: Muhammed Huciyy, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrut, 1999, XIII, 494.

⁵⁰ Hillî, *Muhtasar*, 311; Hillî, *Şerâ'u'l-İslâm*, IV, 990; Mugniyye, Muhammed Cevâd, *Fikhu'l-İmâm Ca'fer es-Sâdik*, Müessesetü Ensâriyyân, İkinci Baskı, İnan, 2000, VI, 316.

tülmalden (devlet hazinesi) karşılanır.⁵¹

İmâm Şâfi'ye göre ise akıl hastalarının kasıtlı fiilleri hata kapsamında kabul edilemez. Ona göre akıl hastalığı fâilden cezayı düşürmekle birlikte fiilin şekli üzerinde bir etkiye sahip değildir. Kişiye arız olan bu hastalık, fiilin sahih bir idrakle yapılmasına engel olmakla birlikte, kastı ortadan kaldırmamaktadır. Kastın sahih olmaması durumu ise fâilden diyet yükümlülüğünü kaldırmaz.⁵² Ebû Zehra'ya göre bir ihtimal İmâm Şâfi böyle bir hükme diyetle mal itlaf etme arasında yaptığı kıyas sonucu varmıştır. Zira mükellef olmayan kimseler başkalarına ait malları telef ettiklerinde öncelikle bunu kendi mallarından tazmin etmekle sorumlu tutulmaktadır.⁵³

Hız. Peygamber'in akıl hastalarından sorumluluğun kaldırıldığını ifade eden hadisini⁵⁴ mutlak olarak değerlendiren Zâhirîlere göre ise akıl hastalarının fiilleri ne kasıt ne de hata kapsamında kabul edilebilir. Bunların müessir fiilleri ve adam öldürmeleri durumunda mağdurun kanı hederdir. Yani akıl hastalarının yaralama ve öldürme fiillerinden dolayı ne kendileri ne de âkileleri diyet veya tazminat türünden bir yaptırımla sorumlu tutulabilirler.⁵⁵

İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre suçun işlendiği anda akıl hastası olan kimseler kısas kapsamı dışında tutulduğu gibi bunlara ta'zir cezası da uygulanmaz. Zira ta'zir cezası için akıl gereklidir.⁵⁶

Mükelleflerin hata ile adam öldürmeleri durumunda diyetin yanında kefaretle de sorumlu tutulacakları Kur'an'da açıkça zikre-

⁵¹ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali, *en-Nihâye*, Müessesetü'l-Neşri'l-İslâmî, Tahran, Tarihsiz, 760.

⁵² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Ravdatü't-Tâlibîn*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Tahkik: Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Şeyh Ali Muhammed Muavvid, Riyâd, 2003, VII, 41; Üdeh, II, 669.

⁵³ Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 332.

⁵⁴ Buhârî, Hudûd 22; Ebû Dâvûd, Hudûd 17.

⁵⁵ İbn Hazm, X, 344-345.

⁵⁶ Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 331.

dilmiştir.⁵⁷ Ancak akıl hastası gibi mükellef olmayanların işledikleri cinayetler neticesinde kefâretle sorumlu tutulup tutulmayacakları noktasında mezhepler arasında ihtilaf vardır. Kefâretin ceza olmasının yanında ibadet ve günahları örtme niteliğine de vurgu yapan Ebû Hanife'ye göre dini sorumlulukları olmayan akıl hastalarının kefâretle sorumlu tutulmamaları gerekir.⁵⁸ Kefâreti diyet gibi mali bir sorumluluk olarak kabul eden cumhura göre ise akıl hastaları adam öldürme fiilleri neticesinde kefâretle sorumludurlar.⁵⁹ Adam öldürmenin kefâreti olarak akıl hastalarının velileri bunların mallarından bir köle azat eder. Şayet akıl hastasının velisi babası veya dedesi ise kendi mallarından köle azat etmeleri de caizdir. Akıl hastasına kayyım veya vâsî velilik yapıyorsa mahkeme kararı olmadan kendi mallarından kefâret ödemeleri caiz değildir.⁶⁰ Caferiler de bu konuda cumhurla aynı kanaati paylaşmaktadır.⁶¹

Mezhepler, Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadisine istinaden⁶² kâtilin maktulüne mirasçı olamayacağı hususunda ittifak halindedirler.⁶³ Zira kâtilin mirastan mahrum edilmesinin amacı insanların mal edinme hırsıyla murislerini öldürmelerine engel olma düşüncesidir. Bu düşünce Mecelle'de "Bir şeyi vaktinden evvel elde

⁵⁷ Nisâ, 4/92.

⁵⁸İbn Abidin, X, 249; Üdeh, I, 679-680; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 332; Esen, Hüseyin, *İslâm Hukukunda Malî Cezalar*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006b, 59; Mi-trafi, Racâ b. Âbid, *el-Keffârât fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medine-i Münevvere, Birinci Baskı, Medine, 2008, 501.

⁵⁹ Şirbînî, Şemsuddîn, Muhammed b. Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Maâni Elfâzi'l-Minhâc*, Tahkik: Muhammed Halil İ'tânî, Dârü'l-Marife, Birinci Baskı, Beyrut, 1997, IV, 138; Şirâzî, Ebî İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Firûzâbâdi, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmâm eş-Şâfi*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1995, III, 247; Ğarayânî, IV, 554; Huseynî, Takiyyuddîn Ebî Bekr b. Muhammed, *Kifâyetü'l-Ahyâr fi Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, Tahkik: Kâmil Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, 617; Üdeh, I, 679-680; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 332.

⁶⁰ Şirbînî, IV, 138.

⁶¹ Şehidi Evvel, Muhammed b. Cemâlidîn Mekkî el-Âmilî, *el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye*, Dârü'l-Fikr, Birinci Baskı, İnan, h. 1411, 267.

⁶² Ebû Dâvûd, Diyât 18; Tirmizî, Ferâiz 17.

⁶³ Mevsilî, V, 116; Karâfî, XIII, 20; Ğarayânî, IV, 557; Üdeh, I, 680-681; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dârü'l-Fikr, İkinci Baskı, Dımeşk, 1985, VI, 313.

etmeye çalışan, ondan mahrum edilmekle cezalandırılır"⁶⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

Kâtilin mirastan mahrum edilmesini ek bir ceza olarak kabul eden mezhepler, hangi tür öldürmelerin mirastan mahrumiyeti gerektireceği ve mirastan mahrum edilecek kâtille ilgili şartlar noktasında ihtilaf etmişlerdir.⁶⁵ Hanefilere göre kısası veya diyetle birlikte kefareti gerektiren öldürmeler mirastan mahrumiyeti gerektirir. Bunlar kasten öldürme, kasta benzer öldürme, hataen öldürme ve hata yerine geçen öldürmelerdir. Kisas gibi meşru bir hakka dayanan veya tessebbüben meydana gelen öldürmeler ise mirasa engel değildir. Fâille ilgili olarak ise Hanefiler, ceza ehliyetine sahip olmayı şart koşarlar. Bu yüzden murislerini öldüren akıl hastalarının mirastan mahrum edilmeyeceğini kabul ederler.⁶⁶

Adam öldürmeyi kasten adam öldürme ve hataen adam öldürme şeklinde ikiye ayıran Mâlikîlere göre sadece kasten adam öldürme mirastan mahrumiyet cezası gerektirir. Kasten öldürmenin mübâşeretten veya tessebbüben olması ya da kâtile kısas uygulanıp uygulanmaması durumu değiştirmez.⁶⁷ Murisini kasten öldüren akıl hastalarının mirastan mahrum edilip edilmeyecekleri noktasında ise mezhepte farklı rivayetler olmakla birlikte tercih edilen görüş mirastan mahrum edileceği yönündedir.⁶⁸

Şâfiîler, mirastan mahrumiyet için kâtilin, her ne şekilde olursa olsun, murisini öldürmesini yeterli sebep olarak kabul etmektedirler. Onlar bu cezayı sedd-i zerâi kapsamında değerlendir-

⁶⁴ Mecelle, Madde 99.

⁶⁵ Üdeh, I, 680; Berki, Ali Himmət, *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, Sadeleştiren: İrfan Yücel, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, 32.

⁶⁶ Mevsilî, V, 116; Meydânî, III, 162; Üdeh, I, 680; II, 186; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 314; VIII, 260-261; Fetâva'l-Hindiyye, Tashih: Abdüllatif Hasan Abdurrahmân, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 2000, VI, 4; Behnesî, Ahmed Fethi, *el-Kisâs Fi Fıkhi'l-İslâmî*, Dârü's-Şurûk, Beşinci Baskı, Kahire, 1989a, 95-96; Esen, *Malî Cezalar*, 66.

⁶⁷ Kâdî Abdulvahhâb, Ebû Muhammed Ali, *et-Telkîn fi'l-Fıkhi'l-Mâlikî*, Tahkik: Muhammed Sâlis Saïd el-Ğânî, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Riyâd, Tarihsiz, II, 558; Derdir, IV, 347; 713 Ğarayânî, IV, 557; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 314.

⁶⁸ Karâfî, XIII, 20; Üdeh, I, 680; II, 186.

mektedirler. Bu yüzden çeşitli sebeplerle murisini öldüren akıl hastaları da mirastan mahrum edilirler.⁶⁹ Hanbelilere göre öldürme kısas veya tazminat gerektiren türden ise fâil mirastan mahrum edilir. Fiilin kasıtlı, kasta benzer, hataen, mübaşeretten veya tesebbüben işlenmiş olması ile fâilin baliğ veya çocuk, akıllı veya akıl hastası olması arasında fark yoktur. Kısas yapmak veya nefsi müdafaada bulunmak gibi tazminat gerektirmeyen türden öldürmeler ise mirasa engel değildir. Ahmed b. Hanbel'e göre murisini öldüren akıl hastalarının mirastan mahrum edilmelerinin gerekçesi canları koruma altına almak için bir tedbirdir.⁷⁰

Türk Medeni Kanunu aile reisine akıl hastasını gözetim altında tutma sorumluluğu yüklemiştir. Aile reisi, bu vazifesini gerekli şekilde yapmadığında akıl hastasının başkasına verdiği zararı tazminle sorumlu tutulmuştur.⁷¹ İşlediği fiilin anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan akıl hastalarına ceza verilmeyeceği ise Türk Ceza Kanunu'nda ilke olarak kabul edilmiştir. Ancak, bu kişiler hakkında güvenlik tedbirine hükmolunacağı karara bağlanmıştır.⁷² Güvenlik tedbirinin amacı da koruma ve tedavidir. Tedavi sonucunda sağlık kurulu akıl hastasının toplum açısından tehlikeliliğinin ortadan kalktığını veya önemli ölçüde azaldığını rapor ederse hasta, mahkeme veya hâkim kararıyla serbest bırakılabilir. Serbest bırakılan hasta izlemeye alınır. Toplum açısından tehdit oluşturmaya başladığı gözlenirse tekrardan hakkında güvenlik tedbirleri uygulanır. Aksi halde normal yaşantısına devam eder.⁷³

---

⁶⁹ Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhı Mezhabi'l-İmâm eş-Şâfi*, Tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1994, XIII, 70; Üdeh, I, 681; Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*, Işık Akademi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2008, 48.

⁷⁰ Üdeh, II, 187; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, VIII, 262.

⁷¹ TMK, Madde 369.

⁷² TCK, Madde 32/1.

⁷³ TCK, Madde 57/1-6.

3.1.2. Akıl Hastalarının Mükelleflerle Birlikte Adam Öldürmeleri

Kıyasın uygulanmasına engel teşkil edecek herhangi bir durumu olmayan mükelleflerin akıl hastaları ile birlikte adam öldürmeleri halinde kıyasın uygulanıp uygulanmayacağı mezhepler arasında ihtilaf konusudur. Suçu bir bütün olarak değerlendiren Ebû Hanife'ye göre suç ortaklarından birisi hakkında kıyas hükmünün verilmesine engel bir durumun olması diğer ortaklardan da kıyası düşürür. Çünkü ölümün kısıstan muaf tutulan kişinin fiili neticesinde meydana gelme ihtimali vardır. Bu ihtimal suçta şüphe meydana getirir ki şüphe de geri dönüşü olmayan kıyas cezalarının infaz edilmesine engeldir. Buna göre mükelleflerin akıl hastaları ile birlikte adam öldürmeleri durumunda fâillerden hiçbirine kıyas cezası tatbik edilmez.⁷⁴ Şüphe sebebiyle kıyas uygulanmayan mükellef kimseler diyetle sorumlu tutulurlar. Kasıtlı fiilleri hata kapsamında kabul edildiği için adam öldürme suçuna iştirak eden akıl hastalarının ödemeleri gereken diyet ise âkileleri tarafından karşılanır.⁷⁵ Bir rivayette Ahmed b. Hanbel ve bazı Mâlikîler de Ebu Hanife ile aynı görüştedirler.⁷⁶

Genel olarak Mâlikîler, Şâfiîler ve kendisinden yapılan bir rivayette Ahmed b. Hanbel ise suç ortaklarından birinde kıyasın uygulanmasına engel bir durumun olmasını diğerlerinden kıyası düşürücü bir sebep olarak kabul etmemişlerdir. Kıyasın uygulanmasına engel olan özellik kişiye has olup tüm fâillere sirayet etmez. Bu

⁷⁴ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, IV, 418; Serahsî, XXVI, 93; Kâsânî, VII, 235; Mevsîlî, V, 28; Üdeh, II, 134-135; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 249; Songur, Haluk, "İslam Ceza Hukukunda Suça İştirak Teorisi-Mukayeseli Bir İnceleme", Doktora Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı*, Isparta, 2001, 205; Hâmid, Kâmil Muhammed Hüseyin Abdullah, "Ahkâmü'l-İştirâk fi'l-Cerîmeti fi'l-Fıkhî'l-İslâmî", Yüksek Lisans Tezi, *Câmiatü'l-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ*, Nablus (Filistin), 2010, 270.

⁷⁵ Kâsânî, VII, 236; Mevsîlî, V, 28.

⁷⁶ İbn Ahmed, Abdullah, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel Rivâyetü İbnihi Abdullah b. Ahmed*, Tahkik: Zühayr eş-Şâviş, Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrût, 1981, 410; M. İbn Kudâme, *el-Kâfi*, V, 134; Darîr, IV, 253; Sâmirî, II, 296-297; Zerkeşi, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Zerkeşi alâ Metni'l-Hirakî*, Tahkik: Abdulmelik b. Abdullah b. Dehîş, Mektebetü'l-Esedî, Üçüncü Baskı, Mekke, 2009, III, 557; Üdeh, II, 135.

yüzden akıl hastaları ile birlikte kasten adam öldürme suçu işleyen mükelleflere kısas uygulanır.⁷⁷ Mâlikîlere ve Hanbelîlere göre bu durumda mükellef ve akıl hastasından her biri cinayeti tek başına işlemiş gibi kabul edilir. Akıl hastasının kastı hata kapsamında değerlendirilir ve âkilesi maktulün diyetinin yarısını ödemekle sorumlu tutulur. Böylelikle maslahata riayet edilmiş ve kanlar korunmuş olur.⁷⁸ Şâfiîlere göre ise adam öldürme suçuna iştirak eden akıl hastaları maktulün yarı diyetini kendi mallarından ödemekle sorumlu tutulur.⁷⁹

Caferîlere göre de akıl hastalarının adam öldürme suçuna iştirak etmeleri diğer fâillerden kisası düşürmez. Her bir fâil cinayeti tek başına işlemiş gibi kabul edilir ve maktulün diyetinin yarısı akıl hastasının âkilesi tarafından ödenir.⁸⁰ Akıl hastalarının kasıtları hata kapsamında olduğundan âkilesinin payına düşen hafifletilmiş diyet taksitle ödenir.⁸¹

⁷⁷ Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl, *Muhtasarü'l-Müzenî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1998, 316; Mâverdi, XII, 130; İbn Abdî'l-Berr, Ebi Omar Yûsuf b. Abdullah, *el-Kâfi fî Fıkhi Ehli'l-Medineti'l-Mâlikî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut, 1992, 589; Şirâzî, Ebi İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Firûzâbâdî, *el-Mühezzeb fî Fıkhu'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1995, III, 174, 203; İbn Rüşd el-Hafid, II, 397; Sâmirî, II, 296-297; M. İbn Kudâme, *el-Muğni*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Abdulfettâh Muhammed el-Halvâ, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Üçüncü Baskı, Riyad, 1997a, XI, 498; M. İbn Kudâme, *el-Kâfi*, V, 134; Darîr, IV, 253-254; İbn Kudâme, Şemsuddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed, *el-Muğni ve Şerhu'l-Kebîr*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hicr, Birinci Baskı, Basım Yeri Yok, 1996, XXV, 71; Zerkeşi, III, 557; Hattâb, Ebi Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Andurrahmân er-Ru'aynî, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasari Halîl*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1995, VIII, 308; Cezîrî, Abdurrahmân, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, Tercüme: Hasan Ege, Bahar Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, VII, 463; Kâdî Abdulvahhâb, *et-Telkîn*, II, 468; Hun, Mustafa, el-Buğâ, Mustafa, Şerbecî, Ali, el-Fıkhu'l-Menhecî alâ Mezhebi'l-İmâm Şâfiî, Dâru'l-Kalem, İkinci Baskı, Dimeşk, 1992, VIII, 27.

⁷⁸ Darîr, IV, 254; Zerkeşi, III, 558; Buhûti, V, 454-455; Derdir, IV, 347; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VI, 250-251; Behnesî, *el-Kisâs*, 29; Ğarayânî, IV, 490.

⁷⁹ Şâfiî, VII, 102; Müzenî, 316; Mâverdi, XII, 130.

⁸⁰ Hillî, *Şerâi'u'l-İslâm*, IV, 1004; Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî, *el-Mukni'a*, Neşr: Müessetü'n-Neşri'l-İslâmî, İkinci Baskı, h. 1410, 754.

⁸¹ Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali, *el-Mebsût fî Fıkhu'l-İmâmiyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Beyrut, Tarihsiz, VII, 50, 68.

3.1.3. Akıl Hastalarının Müessir Fiilleri

Kasten adam öldürme suçunda olduğu gibi müessir fiillerde de akıl hastalarının kısastan muaf oldukları noktasında İslâm hukukçuları ittifak halindedirler.⁸² Müessir fiilin mağduruna diyet ödenir. Diyeti kimin üstleneceğinin belirlenmesinde İslâm hukukçularının iki temel ölçüte göre hareket ettikleri görülmektedir. İlki akıl hastalarının fiillerinin kasıt veya hata kapsamında değerlendirilmesi ile ilgilidir. Bu konuya yukarıda temas etmiştik. İkincisi ise akıl hastalarının müessir fiilleri neticesinde ödenmesi gereken diyetin miktarı ile ilgilidir. Hanefilere göre bu diyet beş yüz dirhemden az ise akıl hastasının malından ödenir, beş yüz dirhem veya daha fazla ise borcu âkile üstlenir.⁸³ Mâlikilere ve Hanbelilere göre âkile ancak tam diyetin üçte biri veya daha fazlası olan diyetleri üstlenir.⁸⁴ Tam diyetin üçte birinden az olan diyetler akıl hastasının malından karşılanır. Malı yoksa zimmetinde borç olarak kalır.⁸⁵ Akıl hastalarının kastını hata kapsamında kabul etmeyen Şâfiilere göre diyet veya diğer maddi bedeller fâilin kendi malından ödenir.⁸⁶

Akıl hastalarının mükelleflerle müessir fiil suçlarına iştirak etmeleri durumunda mükelleflere ne tür yaptırım uygulanacağı ihtilafıdır. Adam öldürme ve müessir fiil suçlarına ortak hükümler öngören Mâlikiler, Şâfiiler ve Hanbeliler cezanın fâile göre tayin edilmesini ilke olarak benimsedikleri için her fâili kendi özel şartları

⁸²Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, IV, 414; Mâverdi, XII, 33; Dâmâd Efendi, Abdullah b. Muhammed b. Süleyman, *Mecmau'l Enhûr fi Şerhi Mülteka'l- Ebhur*, Birinci Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, IV, 356-357; Nevevî, VII, 53.

⁸³Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, VI, 414, 493; Tahâvî, 229; Serahsî, XXVI, 86; Dağcı, Şamil, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, 187-188.

⁸⁴Kayravânî, XIII, 494; İbn Cellâb, Ebi'l-Kâsım 'Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasan, *et-Tefriû*, Tahkik: Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrut, 1987, II, 213; İbn Abdi'l-Berr, 594; M. İbn Kudâme, *el-Kâfi*, V, 269; Ruhaybânî, Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibü Üli'n-Nühâ fi Şerhi Ğâyeti'l- Müntehâ*, Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, Dimeşk, 1961, VI, 142; Useymîn, Muhammed b. Sâlih, *eş-Şerhu'l-Mümtiu' alâ Zâdi'l-Müstegni'*, Dâru İbni'l-Cevzî, Birinci Baskı, Riyad, h.1427, XIV, 181.

⁸⁵Sahnûn, IV, 630; Kayravânî, XIII, 508; Karâfi, XII, 273-274.

⁸⁶Behnesî, *el-Kısâs*, 27.

içerisinde değerlendirmişlerdir. Buna göre akıl hastalarının iştirak ettikleri müessir fiillerde mükelleflere kısas gerekirken, akıl hastaları veya âkileleri diyet ödemekle sorumlu tutulurlar.⁸⁷

Hanefiler ise müessir fiillerde iştirak halini kısasa engel bir durum olarak kabul etmektedirler. Onlara göre kısasta esas amaç suç ve ceza arasında dengeyi sağlamaktır. Suç fâilinin tek olması durumunda bunu gerçekleştirmek mümkün olmakla birlikte fâillerin birden fazla olması durumunda bu denge sağlanamaz. Bu durumda yok edilen veya işlevsiz hale getirilen bir organa karşılık birden fazla organa kısas uygulanmış olacaktır. Diğer taraftan organın yok olmasına veya işlevsiz hale gelmesine cüz'î bir etki yapan fâillerin, suçu tek başlarına işlemiş gibi kabul edilip kısas edilmesi suç ve ceza arasında aranan dengeyi bozmaktadır. Kısasın uygulanmadığı bu durumda yok edilen organ veya organlar için takdir edilen bedel suça iştirak edenlerin her birine eşit olarak ödetilir.⁸⁸

Suç birliğinden hareketle sonucu, her fâile ayrı ayrı isnad etmek yerine suça katılan tüm ortakları hükmen tek bir fâil gibi kabul eden Hanefiler, müessir fiillerde suç ortakları arasında akıl hastalarının bulunmasını diğer fâillerden de aslî cezayı düşüren bir sebep olarak kabul etmektedirler. Bu durum ise ceza normu açısından birtakım sıkıntıları beraberinde getirmektedir. İştirak halinde işlenen müessir fiillerde her bir fâili kendi özel şartları içerisinde değerlendiren cumhurun görüşü ise daha isabetli görünmektedir.

3.2. Mahkeme Kararından Önce Meydana Gelen Akıl Hastalığı Sebebiyle Cezaî Sorumluluk

Suçtu işlediği sırada cezai sorumluluğa tesir edecek herhangi bir zihinsel problemi olmayan kimselerin haklarında hüküm verilmemesi önce akıl hastalığına maruz kalmaları durumunda yargıla-

---

⁸⁷ Ruhaybânî, VI, 25-26.

⁸⁸ Kudûrî, Ebi'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1997, 186; Serahsî, XXVI, 137-139; Mevsîlî, V, 29; Dâmâd Efendi, IV, 328-329; İbn Abidin, X, 207-208; Meydânî, III, 151.

maya devam edip edilmeyeceği ve akıl hastası hakkında ne tür bir yaptırım uygulanacağı İslâm hukukçuları arasında ihtilaf konusudur. Hanefîler ve Mâlikîler hüküm verilmeden önce meydana gelen akıl hastalığının yargılanmaya engel olacağı görüşündedirler. Onlara göre kişiye âriz olan akıl hastalığı ortadan kalkıncaya kadar mahkeme işlemlerine ara verilir.⁸⁹ Akıl hastası iyileşirse muhakeme işlemlerine devam edilir. Şayet iyileşmesinden umut kesilirse kısas cezaları diyete dönüşür.⁹⁰

Şâfiîler ve Hanbelîler ise suçun işlenmesinden sonra kişiye âriz olan akıl hastalığı sebebiyle mahkeme işlemlerinin durdurulmasını gerekli görmezler. Onlara göre esas olan fâilin suçun işlendiği andaki durumudur. Fâil ise suçu akıl ve muteber kasıt sahibi iken işlemiştir. Kişiye âriz olan akıl hastalığı sanığın kendisini savunmaktan aciz olmasına sebep olmakla birlikte bu aciziyet muhakemeyi engelleyecek ölçüde değildir.⁹¹ Zira suçu işlediği anda dilsiz olanlar veya suçu işledikten sonra konuşma yeteneğini kaybedenler de mahkeme önünde kendilerini savunmaktan acizdirler. Fakat bu durum onların muhakeme edilmelerine engel teşkil etmemektedir. Suçu işledikten sonra akıl hastalığına tutulmuş kişiler de bu şekilde değerlendirilmelidir. Diğer taraftan ahraz olmanın muhakemeye engel teşkil etmediği noktasında İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.⁹²

3.3. Mahkeme Kararından Sonra Meydana Gelen Akıl Hastalığı Sebebiyle Cezaî Sorumluluk

Mahkeme tarafından kasten kısas gerektiren bir suç işlediğine hükmedilen kişi hakkında mağdurun kendisi veya yakınları ittifakla kısasın uygulanmasını isterlerse infaz zorunlu hale gelir. İnfa-

⁸⁹ Üdeh, I, 597; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 333-334; Mevsûatü'l-Fıkhiyye, XVI, 115.

⁹⁰ İbn Abidin, X, 163; Esen, *İslâm'da Suç ve Ceza*, 126.

⁹¹ Şâfiî, VII, 12-13; İmrânî, Ebi'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Tahkik: Kâsım Muhammed en-Nürî, Dârü'l-Minhâc, Birinci Baskı, Beyrut, 2000, XI, 303; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 333; Mevsûatü'l-Fıkhiyye, XVI, 115.

⁹² Üdeh, I, 596-597.

zın ne şekilde ve kim tarafından gerçekleştirileceği ise mezhepler arasında ihtilafıdır. Kisasın infazının maktulün velileri tarafından bizzat yerine getirilebileceğine işaret eden âyet⁹³ ve hadislerden⁹⁴ yola çıkan bazı İslâm hukukçuları yetkili organların izni ve gözetiminde mağdurun bizzat kendisinin veya velilerinin bu işi yapabileceğini kabul etmişlerdir.⁹⁵ Ancak Hanbelîlerin had ve kisas cezalarını tatbik için devletin memur hazırlamasının gerekliliğine yaptıkları vurgu,⁹⁶ kisas cezalarıyla gerçekleştirilmek istenen amaçlar ve Hz. Peygamber'in öldürmeyi dahi güzel bir şekilde yapmamızı tavsiye eden sözleri⁹⁷ birlikte değerlendirildiğinde bir ihtisas ve beceri gerektiren kisasın devletin ehil görevlileri tarafından infaz edilmesinin İslâm'ın ruhuna daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan kisas hakkına sahip olanlar arasında kisası infaz edebilecek ehil kimseler yok ise infazın devletin yetkili kurumları tarafından gerçekleştirileceği noktasında ittifak vardır.⁹⁸

Kisas gerektiren suçlardan birini işleyen kimsenin muhakkeme edildikten sonra akıl hastalığına yakalanması durumunda uygulanacak yaptırımın türü noktasında da mezhepler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefilere göre suçlu hakkında kisas hükmü verilmekle birlikte henüz infaz için yetkililere teslim edilmeden önce meydana gelen akıl hastalığı kisas cezasını diyete dönüştürür. Hanefiler burada kıyası terk edip istihsan deliliyle böyle bir hükme varmışlardır. Suçlunun infaz için yetkililere teslim edilmesinden sonra meydana gelen akıl hastalığı sebebiyle ise infaz durdurulmaz. Zira suçlunun, yetkililere teslim edilmesiyle infazın başladığı kabul edilir. Başlanmış bir infaz ise akıl hastalığı sebebiyle dur-

---

⁹³ İsrâ, 17/33.

⁹⁴ Müslim, Kasâme 33; Ebû Dâvud, Diyât 3; Tirmizi, Diyât 1.

⁹⁵ İmrâni, XI, 402, 405; M. İbn Kudâme, *el-Muğni*, XI, 516-517; İbnü'l-Müneccâ, Zeynuddîn el-Müneccâ b. Osman b. Es'ad, *el-Mümti' fi Şerhi'l-Muğni*, Tahkik: Abdulmelik b. Abdullah b. Dehîş, Mektebetü'l- Esedî, Üçüncü Baskı, Mekke, 2003, IV, 57; İbnü'n-Neccâr, X, 269;

Buhûtî, IV, 469; Ruhaybânî, VI, 51.

⁹⁶ Sâmirî, II, 310.

⁹⁷ Müslim, Sayd 57; Tirmizi, Diyât 14; İbn Mâce, Zebâih 3.

⁹⁸ İbnü'n-Neccâr, X, s.270.

durulmaz. Hanefilerin bu hükümleri iyileşmesinden ümit kesilen akıl hastaları içindir. Kısa süreli akıl hastalıklarında ise suçlunun akli melekelerinin sağlam olduğu dönemde kısas cezası infaz edilir.⁹⁹

Mahkeme kararından sonra meydana gelen akıl hastalığının kısasa etkisi noktasında Mâlikîlerden ise iki görüş nakledilmiştir. İlkine göre kısasın infazı için akıl hastasının iyileşmesi beklenir. İyileşmesinden ümit kesildiği takdirde ise kısas cezaları diyete dönüşür. İkinci görüşe göre ise suçluya kısas uygulayıp uygulamamak müessir fiillerde mağdurun kendisinin, kasten adam öldürmede maktulün kısas isteme hakkına sahip olan yakınlarının inisiyatifindedir. Bunlar dilerlerse kısas uygulalar, dilerlerse kısastan vazgeçip diyet alırlar.¹⁰⁰

Şâfiîler, Hanbelîler ve Zâhirîlere göre, suçun beyyine veya ikrar ile sabit olması fark etmeksizin, kısas gerektiren suçlarda mahkeme kararından sonra fâile âriz olan akıl hastalığı sebebiyle infaz durdurulmaz. Mahkemenin suçlu için karar vermesinde ve bu kararın uygulanmasında esas olan fâilin suçu işlediği andaki cezaî sorumluluğudur. Bu sebeple mağdurun yakınlarının talep etmesi durumunda kısas infaz edilir.¹⁰¹ Caferîler de cinayetten sonra meydana gelen akıl hastalığı sebebiyle kısasın infazının durdurulmasını kabul etmezler.¹⁰²

Abdulkadîr Üdeh bu görüşün gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: Cezalar suçluyu te'dip etmenin yanı sıra hem suçluyu hem de başkalarını suç işlemekten caydırmak için konulmuştur.

⁹⁹ Fetâva'l-Hindiyye, VI, 4; Mevsûatü'l-Fıkhıyye, XVI, 115; Üdeh, I, 598; Behnesî, Ahmed Fethi, *el-Mes'ûliyyeti'l-Cinâiyye fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dârü's-Şurûk, Dördüncü Baskı, Kahire, 1988, 221.

¹⁰⁰ Kayravânî, XIII, 494; Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Tarihsiz, IV, 237; Hattâb, VIII, 292; Karâfî, XII, 274; Üdeh, I, 598; Behnesî, *el-Mes'ûliyyeti'l-Cinâiyye*, 220-221.

¹⁰¹ Şâfiî, VII, 12-13; İbn Hazm, X, 344-345; M. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XI, 482; Şirbînî, Şemsuddîn, Muhammed b. Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Maâni Elfâzi'l-Minhâc*, Tahkik: Muhammed Halil İ'tânî, Dârü'l-Marife, Birinci Baskı, Beyrut, 1997, IV, 23; Buhûtî, Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ', V, 455.

¹⁰² Hillî, *Şerâi'u'l-İslâm*, IV, 990.

Suçluya ârız olan akıl hastalığı sebebiyle te'dip imkânının ortadan kalkması, cezaların başkaları için caydırıcı olma özelliğinin ortadan kaldırılmasını gerektirmez. Cezaların infaz edilmesinin toplum açısından faydaları açıktır.¹⁰³

Sonuç

İslâmiyet, insanın vücut bütünlüğüne ve yaşama hakkına karşı yapılacak tecavüzleri önlemek için uhrevî sorumluluğun yanında eşitlik esasına dayanan kısas cezasını kabul etmiştir. Bunun yanında müessir fiillerde mağdura; adam öldürmede maktulün yakınlarına diyet alma ve fâili affetme seçeneklerini de sunmuştur. Diyet alma seçeneği bazı durumlarda zorunluluk haline gelebilir. Müessir fiillerde kısasın uygulanma imkânının olmaması ile fâilin akıl hastası olması bunun örnekleridir.

Ceza ehliyetinden yoksun oldukları için suçu işlediği anda akıl hastası olan kimselere kısas uygulanmaz. Böyle bir kimse cinayeti işledikten sonra iyileşmiş olsa da hüküm değişmez. Ancak akıl hastalarının vücûb ehliyetleri (hak ehliyeti) tamdır. Bunun sonucu olarak da akıl hastalarının müessir fiil (yaralama) ve adam öldürme suçları sebebiyle diyet sorumluluklarının olduğu kabul edilmiştir. Diyeti kimin üstleneceği ise akıl hastalarının fiillerinin kasıt veya hata kapsamında kabul edilmesine, ödenecek diyetin miktarına ve mezheplere göre değişmektedir.

Akıl hastalarının mükelleflerle iştirak halinde adam öldürmeleri durumunda ise Hanefiler, suçun bütünlüğünü esas alarak kısas yerine diyeti gerekli görürken her bir fâili kendi özel şartları içerisinde değerlendiren diğer mezhepler akıl hastası dışındaki fâillere kısas uygulanmasını kabul etmektedirler. Hanefilerin bu kabulü adam öldürme düşüncesinde olan kimselerin ceza ehliyeti olmayan akıl hastalarını cinayete ortak ederek kısastan kurtulma yolunu seçmeleri gibi birtakım sıkıntılara sebep olabilir. Bu açıdan cumhurun görüşü daha isabetli görünmektedir.

---

¹⁰³ Üdeh, I, 598.

Mahkeme kararından önce meydana gelen akıl hastalığının cezai sorumluluğa etkisi noktasında ise Şâfiîlerin ve Hanbelîlerin görüşü günümüz açısından daha işlevsel gözükmektedir. Onlara göre yargılama süreci başlamadan önce veya yargılama sürecinde kişiye arız olan akıl hastalığı mahkeme işlemlerini etkilemez. Her ne kadar akıl hastalarına kısas uygulamanın bireysel anlamda bir faydasının olmayacağı düşünülebilirse de kısasın toplumda suçun yaygınlaşmasını önleyici özelliğinin olduğu unutulmamalıdır. Diğer taraftan hak ve adalet duygusundan uzak olan insanların rüşvet ve iltimas gibi yollarla fâilin akıl sağlığının bozuk olduğu yönünde mahkemeye belge sunarak adaleti yanıltmaları da kuvvetle muhtemeldir. Bu ise kısastan beklenen gayeyi etkisiz kılacağı gibi mağdurun ve yakınlarının mahkemeye olan güvenlerini sarsarak kişileri adaleti kendi eliyle gerçekleştirme çabası içine sürükleyebilecektir.

Kaynakça

- Abdulazîz Buhârî, Alâeddin b. Ahmed, *Keşfü'l-Esrâr an Usûli Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I-IV.
- Abdulmun'im, Mahmûd Abdurrahmân, *Mu'cemu'l-Mustalâhât ve'l-Elfâzi'l-Fıkhıyye*, Dâru'l-Fadîle, Kâhire, Tarihsiz, I-III.
- Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*, Işık Akademi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2008.
- Ali Haydar, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Özel Baskı, Beyrut, 2003, I-IV.
- Âmidî, Seyfüddîn Ali b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Tahkik: Abdurrezzâk el-Afifî, Dâru's-Sumâyî, Riyad, 2003, I-IV.
- Apaydın, H. Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, Kimlik Yayınları, İkinci Baskı, Kayseri, 2016.

- Azimli, Mehmet, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Birinci Basım, Ankara, 2015.
- Bardakoğlu, Ali, "Ehliyet", *DİA*, İstanbul, 1994, X, ss.533-539.
- Behnesî, Ahmed Fethi, *el-Kısâs fî Fıkhi'l-İslâmî*, Dârü's-Şurûk, Beşinci Baskı, Kahire, 1989.
- el-Mes'ûliyyeti'l-Cinâiyye fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Dârü's-Şurûk, Dördüncü Baskı, Kahire, 1988.
- Berki, Ali Himmet, *İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal*, Sadeleştiren: İrfan Yücel, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İkinci Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-VIII.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs, *Keşşâfu'l-Kinâ' an Metni'l-İknâ'*, Tahkik: Muhammed Emin ed-Dinnâvî, Âlemü'l-Kütüb, Birinci Baskı, Beyrut, 1997, I-V.
- Cezîrî, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, Tercüme: Hasan Ege, Bahar Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, I-VII.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1985.
- Dağcı, Şamil, "Kisas", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, ss.488-495.
- İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Füller*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Dâmâd Efendi, Abdullah b. Muhammed b. Süleyman, *Mecmau'l Enhûr fî Şerhi Mülteka'l- Ebhur*, Birinci Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I-IV
- Darîr, Nüreddîn Ebî Tâlib Abdurrahmân Omar b. Ebi'l-Kâsım b. Ali b. Osman, *el-Vâzih fî Şerhi Muhtasari'l Hırakî*, Dâru Hadr,

Tahkik: Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, Birinci Baskı, Beyrut, 2000, I-V.

Derdîr, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrabi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, Tahkik: Mustafa Kemâl Vasfî, Dâru'l-Maârif, Kahire, Tarihsiz, I-IV.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Dâru İhyâi'l- Kütübi'l-Arabiyye, Tarihsiz, I-IV.

Dönmez, İ. Kâfi, "Cünûn", *DİA*, İstanbul, 1993, VIII, ss.125-129.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es- Sicistânî, *Kitâbü's-Sünen*, Tahkik: Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, İkinci Baskı, Beyrut, 2004.

Ebû Zehra, Muhammed, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhî'l-İslâmî (el-Cerîme)*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1998.

-*el-Cerîme ve'l-Ukûbe fi'l-Fıkhî'l-İslâmî (el-Ukûbe)*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, Tarihsiz.

-*Usûlü'l-Fıkh*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1958.

Esen, Hüseyin, *İslâm'da Suç ve Ceza (İslâm Hukukunda Cezât Sorumluluk)*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.

-*İslâm Hukukunda Malî Cezalar*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.

Fetâva'l-Hindiyye, (Ebu'l-Muzaffer Muhyiddîn Muhammed Bahâdır Alemgîr Avrengzîb (ö.1118/1706) tarafından Şeyh Nizâm başkanlığında bir heyete hazırlanmıştır), Tashih: Abdül-latîf Hasan Abdurrahmân, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 2000, I-VI.

- Ğarayâni, Sâdık Abdurrahmân, *Müdevvenetü'l-Fıkhü'l-Mâlikî ve Edilletühü*, Müessetü'r-Reyyân, Birinci Baskı, Beyrut, 2002, I-V.
- Hallâf, Abdulvahhâb, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, Mektebetü'l-Da'veti'l-İslâmiyye, Sekizinci Baskı, Kahire, Tarihsiz.
- Hâmid, Kâmil Muhammed Hüseyin Abdullah, *"Ahkâmü'l-İştirâk fî'l-Cerîmeti fî'l-Fıkhî'l-İslâmî"*, Yüksek Lisans Tezi, Câmîatü'l-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Nablus (Filistin), 2010.
- Hattâb, Ebî Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Andurrahmân er-Ru'aynî, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Muhtasari Halîl*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1995, I-VIII.
- Hillî, Ebu'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. Hasan, *Şerâi'u'l-İslâm fî Mesâili'l-Helâl ve'l-Harâm*, Şebeketü'l-İmâmeyni'l-Hasaneyn li't-Türâsi ve'l-Fikri'l-İslâmî, Tarihsiz, I-IV.
- el-Muhtasaru'n-Nâfi' fî Fıkhî'l-İmâmiyye, Dâru'l-Edvâ, Üçüncü Baskı, Beyrut, 1985.
- Hın, Mustafa, el-Buğâ, Mustafa, Şerbecî, Ali, *el-Fıkhü'l-Menhecî alâ Mezhebi'l-İmâm Şâfî*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, İkinci Baskı, 1992, I-VIII.
- Huseynî, Takiyyuddîn Ebî Bekr b. Muhammed, *Kifâyetü'l-Ahyâr fî Halli Ğâyeti'l-İhtisâr*, Tahkik: Kâmil Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- İbn Abdi'l-Berr, Ebî Omar Yûsuf b. Abdullah, *el-Kâfi fî Fıkhî Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut, 1992.
- İbn Abidin, Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, Tahkik: Şeyh Âdil Ahmed Abdul-

- mevcûd, Şeyh Ali Muhammed Muavvid, Dâru Âlemi'l- Kütüb,
Özel Baskı, Riyad, 2003, I-X.
- İbn Ahmed, Abdullah, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel Rivâyetü
İbnihi Abdullah b. Ahmed*, Tahkik: Züheyr eş-Şâviş,
Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrût, 1981.
- İbn Cellâb, Ebi'l-Kâsım 'Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasan, *et-Tefrû'*,
Tahkik: Hüseyin b. Sâlim ed-Dehmânî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî,
Birinci Baskı, Beyrut, 1987, I-II.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*,
Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Matbaatü'l-Nahda, Mısır,
Tarihsiz, I-XI.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed b.
Muhammed, *el-Muğni*, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-
Türki, Abdulfettâh Muhammed el-Halvâ, Dâru Âlemi'l-Kütüb,
Üçüncü Baskı, Riyad, 1997, I-XV.
-el-Kâfi, Tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Birinci
Baskı, 1997, I-VI.
- İbn Kudâme, Şemsuddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed
b. Ahmed, *el-Muğni ve Şerhu'l-Kebîr*, Tahkik: Abdullah b.
Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hicr, Birinci Baskı, Basım Yeri
Yok, 1996, I-XXXII.
- İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemâlidîn Muhammed b. Mükerrrem,
Lisânu'l-Arab, Dâru'n-Nevâdir, Kuveyt, 2010, I-XX.
- İbnü'l-Müneccâ, Zeynuddîn el-Müneccâ b. Osman b. Es'ad, *el-
Mümti' fî Şerhi'l-Muğni'*, Tahkik: Abdulmelik b. Abdullah b.
Dehiş, Mektebetü'l- Esedî, Üçüncü Baskı, Mekke, 2003, I-VI.

- İbnü'n-Neccâr, *Me'ünetü Üli'n-Nühâ Şerhu'l-Müntehâ*, Tahkik: Abdulmelik b. Abdullah b. Dehîş, Beşinci Baskı, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, 2008, I-XII.
- İbn Rüşd el-Hafid, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l- Müctehi'd ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Altıncı Baskı, Dârü'l-Mârifetü, Beyrut, 1982, I-II.
- İmrânî, Ebi'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim, *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi*, Tahkik: Kâsım Muhammed en-Nürî, Dârü'l-Minhâc, Birinci Baskı, Beyrut, 2000, I-XIV.
- Kâdî Abdulvahhâb, Ebû Muhammed Ali, *et-Telkîn fi'l-Fıkhi'l-Mâlikî*, Tahkik: Muhammed Sâlis Saîd el-Ğânî, Mektebetü Nezar Mustafa el-Bâz, Riyâd, Tarihsiz, I-II.
- Karâfî, Şahâbuddîn Ahmed b. İdrîs, *ez-Zahîra*, Tahkik: Muhammed Bûhubza, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrut, 1994, I-XIV.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi'*, İkinci Baskı, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1974, I-VII.
- Kayravânî, Ebî Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene min Ğayrihâ mine'l-Ümmühât min Mesâili Mâlik ve Ashâbih*, Tahkik: Muhammed Huciyy, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, Beyrut, 1999, I-XV.
- Koçak, Zeki, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları", *Diyânet İlmî Dergi*, 2003, Cilt: 39, Sayı: 4, ss.31-54.
- Köse, Üzeyir, "İslam Ceza Hukukunda Fail ve Mağdur Olarak Çocuğun Durumu," Doktora Tezi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş, 2017.

- Kudûrî, Ebi'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer, *Muhtasarü'l- Kudûrî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1997.
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2007.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhı Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi*, Tahkik: Ali Muhammed Muavvid ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1994, I-XVIII.
- Menekşe, Ömer, "İslâm Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2016, Sayı: 27, ss.147-181.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Tahkik: Şeyh Mahmûd Ebû Dakîkah, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Tarihsiz, I-V.
- Mevsûatü'l-Fıkhıyye, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, İkinci Baskı, Kuveyt, 1989, I-XLV.
- Meydânî, Abdulğani el-Ğanîmî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, Tarihsiz, I-IV.
- Mitrafi, Racâ b. Âbid, *el-Keffârât fî'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Câmîatü'l-İslâmiyye bi'l-Medîne-i Münevvere, Birinci Baskı, Medine, 2008.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz, *Düreru'l-Hükkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, Mîr Muhammed Kütüphanesi, Karaçi, Tarihsiz, I-II.
- Mugniyye, Muhammed Cevâd, *Fıkhü'l-İmâm Ca'fer es-Sâdik*, Müessesetü Ensâriyyân, İkinci Baskı, İran, 2000, I-VI.

- Nemle, Abdülkerim b. Ali b. Muhammed, *el-Mühezzeb fî Usûli'l-Fıkhî'l-Mukâran*, Mektebetü'r-Rüşd, Birinci Baskı, Riyad, 1999, I-V.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref, *Ravdatü't-Tâlibîn*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Tahkik: Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Şeyh Ali Muhammed Muavvıd, Riyâd, 2003, I-VIII.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl, *Muhtasaru'l-Müzenî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1998.
- Ruhaybânî, Mustafa es-Suyûtî, *Metâlibü Üli'n-Nühâ fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ*, Mektebetü'l-İslâmî, Birinci Baskı, Dımeşk, 1961, I-VI.
- Sahnûn, İbn Saïd et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ li'l-İmâm Malik b. Enes*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1994, I-IV.
- Sâmîrî, Nasîruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Müstev'ib*, Tahkik: Abdulmelik b. Abdullah b. Dehîş, Mektebetü'l-Esedî, Mekke, İkinci Baskı, 2003, I-II.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Sehl, *el-Mebsût*, Dârü'l-Mârifet, Beyrut, 1989, I-XXXI.
- Sevig, Vasfi Raşid, "Cezanın Tarihî Menşei", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1955, 12 (3-4), ss.9-49.
- Songur, Haluk, "İslam Ceza Hukukunda Suça İştirak Teorisi-Mukayeseli Bir İnceleme", Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta, 2001.
- Şâfîî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, Dârü'l-Vefâ, Tahkik: Rifat Fevzi Abdülmüttalib, Birinci Baskı, 2001, XI.

Şehidi Ewel, Muhammed b. Cemâlidîn Mekkî el-Âmilî, el-Lüm'atü'd-Dımaşkıyye, Dâru'l-Fıkr, Birinci Baskı, İran, h. 1411.

Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan, *Kitâbu'l-Asl*, Talik: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Âlemü'l-Kütüb, Birinci Baskı, Beyrut, 1990, I-V.

-*Kitâbu'l-Hucce alâ Ehli'l-Medîne*, Talik: Hasan Keylânî el-Kâdirî, Âlemü'l-Kütüb, Üçüncü Baskı, Beyrut, 1983, I-IV.

Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. En-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî, *el-Mugnia'*, Neşr: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Sekizinci Baskı, h. 1410.

Şirâzî, Ebî İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî, *el-Mühezzeb fî Fıkhı'l-İmâm eş- Şâfî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1995, I-III.

Şirbînî, Şemsuddîn, Muhammed b. Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Maânî Elfâzi'l-Minhâc*, Tahkik: Muhammed Halil İtânî, Dârü'l-Marife, Birinci Baskı, Beyrut, 1997, I-IV.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasaru't-Tahâvî*, Matbaatu Dâri'l-Kütübi'l-Arabî, Tahkik: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Mısır, Tarihsiz.

Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Mektebetü Lübnân, Birinci Baskı, Beyrut, 1996, I-II.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali, *el-Mebsût fî Fıkhı'l-İmâmiyye*, Talik: Muhammed Bâkır el-Behbûdî, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Beyrut, Tarihsiz, I-VIII.

-*en-Nihâye*, Müessesetü'l-Neşri'l-İslâmî, Tahran, Tarihsiz.

Üdeh, Abdulkâdir, *et-Teşriü'l-Cinâiyyi'l-İslâmî Mukâranen bi'l-Kanûni'l-Vad'i*, Darü'l-Kâtibi'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz, I-II.

- ‘Useymîn, Muhammed b. Sâlih, *eş-Şerhu’l-Mümtiu’ alâ Zâdi’l-Müstegni’*, Dâru İbni’l-Cevzî, Birinci Baskı, Riyad, h.1427, I-XV.
- Yaşar, Ahmet, “İslâm Ceza Hukukunun Hedef ve İlkeleri Açısından İdamı Gerektiren Suçlar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, (9), ss.281-317.
- Yıldız, Selvi, “Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Akıl Hastalarının Yargılanması”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2002, Sayı: 4, ss.141-151.
- Yılmaz, Reha, *Hukuk ve Devletin Medeniyetler Macerası*, Qafqaz Üniversitesi Yayınları No:20, Bakü, 2004.
- Zerkeşi, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Zerkeşi alâ Metni’l-Hırakî*, Tahkik: Abdulmelik b. Abdullah b. Dehîş, Mektebetü’l-Esedî, Üçüncü Baskı, Mekke, 2009, I-IV.
- Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh*, Müessesetü Kurtuba, Beyrut, 1987.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dârü’l-Fıkr, İkinci Baskı, Dımeşk, 1985, I-VIII.
- Usûlü’l-Fıkhü’l-İslâmî*, Dârü’l-Fıkr, Birinci Baskı, Dımeşk, 1986, I-II.
- 10/12/2004 Tarih ve 25611 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan 5237 Kanun Numaralı Türk Ceza Kanunu.
- 8/12/2001 Tarih ve 24607 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan 4721 Kanun Numaralı Türk Medeni Kanunu.